

Проф. д-р ик. н. Людмил Петков

ЗА НЯКОИ ПЕРСПЕКТИВНИ НАУЧНИ НАПРАВЛЕНИЯ И ПРОБЛЕМИ В ИЗСЛЕДВАНИЯТА НА ИКОНОМИКАТА И ОРГАНИЗАЦИЯТА НА ЗЕМЕДЕЛСКОТО ПРОИЗВОДСТВО В Р БЪЛГАРИЯ

Промените във външната среда за агробизнес извеждат на преден план адаптацията на земеделието в България към тях. Това може да стане успешно с изпреварващи стратегически решения на държавно ниво, последващи от решения на бизнес-структурите. За целта обаче са необходими съответни научни изследвания, които да поставят основите на съответни стратегии.

Анализът на средата за агробизнес и на очакваните изменения в нея позволява да се прогнозираят направленията, по които трябва да се осъществяват изследванията - глобализация, интеграция и устойчиво развитие на земеделието; промените в климата и устойчивото развитие на отрасъла; икономически и социални последици в земеделието от приложението на Общата селскостопанска политика на ЕС.

Успешното провеждане на изследвания на конкретни проблеми в посочените направления изисква реализиране на друга политика на организацията, финансирането и кадровото осигуряване на научните изследвания.

JEL: B41; Q16

Външната среда, в която функционират земеделските стопанства и в България, непрекъснато се променя под влияние на структурни, икономически, социални, институционални промени в света и в климата на Земята. Налице е глобализация в организационното и икономическото развитие на бизнес-структурите.

Като член на Световната търговска организация България трябва да изпълнява постигнатите договорености. Като член на Европейския съюз тя има определени договорености и задължения. Сключила е също споразумения в областта на търговията със земеделски стоки с редица страни извън Общността.

Населението на света, на което са потребни храни, нараства, а ресурсите за съответно увеличаване на производството на хранителни продукти са ограничени. Непрекъснато се усъвършенстват средствата на труда, с които се произвеждат земеделските продукти – машините стават по-автоматични, а предметите на труда – земеделските култури (сортове) и животни (породи) - по-взискателни към отглеждането, тъй като са по-продуктивни при определени условия и изисквания.

За получаването на по-добри производствени резултати от “скъпите” средства и предмети на труда в земеделието са необходими ръководни и изпълнителски кадри с много по-висока квалификация (управленска и технологична). Глобалното затопляне на Земята и промяната в климата

оказват неблагоприятно въздействие върху количеството и качеството на произвежданите хранителни продукти. Тези основни, фундаментални промени, както изглежда, в бъдеще ще продължават да влияят върху земеделското производство.

Измененията във външната среда извеждат на преден план проблемът за адаптацията на земеделието в България към тях и което е по-важно - за избягване на някои от неблагоприятните влияния на глобалните и интеграционните промени. Това може да стане само с изпълнение на изпреварващи, стратегически решения на държавно ниво, последващи от решения на бизнес-структурите, но за да бъде реализирано, е необходима организация и изпълнение на конкретни научни изследвания, резултатите от които да поставят основите на съответни стратегии.

През последните години научни изследвания в областта на икономиката, организацията и управлението на земеделското производство се правят от институти в Националния център за аграрни науки към Министерството на земеделието и продоволствието, Българската академия на науките и в някои университети – Университета за национално и световно стопанство, София; Тракийския университет, Стара Загора; Аграрния университет, Пловдив; Стопанската академия “Д. А. Ценов”, Свищов; Икономическия университет, Варна и Русенския университет “Ангел Кънчев”.

Направеният анализ на публикациите през последните 10 години, които са резултати от проведени изследвания в посочените научни и образователни организации, показва следното:

Първо, те биха могли да се отнесат към научната област “Икономически, социално-икономически и организационно-управленски методи и средства за постигане на конкурентоспособност на земеделските стопанства”.¹ Повлияни и инициирани са главно от промените след 1989 г. в следните области: в собствеността върху земята (възстановяване на частната индивидуална собственост); структурните промени в организацията на стопанствата (ликвидация на държавните и кооперативните и създаване на частни стопанства); производство и реализация на продукти в условията на свободен свръхлиберален пазар (нерегулиран от държавата); членство на страната в Европейския съюз.

Второ, направленията и проблемите на изследванията са насочени главно към намиране на научнообосновани подходи, методи и средства за решаване на текущи икономически, организационно-управленски и институционални проблеми в земеделието.

Правени са изследвания, свързани с: поземлената реформа, земята и земеползването, пазара на земята – покупко-продажба и аренда; преструкту-

¹ Начинът на структуриране на изследванията по области, направления и проблеми е съобразен с методиката за разработване на „Прогноза за развитие на науката в Н. Р. България до 1995 и 2010 година“. С., БАН, 1988, с. 29-31, в която авторът е взел участие като ръководител на програмен колектив и като изпълнител.

За някои перспективни научни направления и проблеми в изследванията...

рирането на земеделските производствени единици; инвестициите на предприемачите и кредитирането от търговски банки от Държавен фонд "Земеделие" и по програмата "САПАРД"; технологичното обновление; управлението на стопанствата, трудовия пазар и мотивацията; пазара и реализацията на произведените продукти – изкупни цени на продуктите и цени на средствата за производство; печалбата и рентабилността; производствените разходи и конкурентоспособността; състоянието на икономическата среда за агробизнес в цялост; аграрния износ; договореностите в СТО и възползване от тях; диверсификацията на дейностите; данъчната политика; ефективността на производството в различните видове стопанства – на физически и юридически лица (търговски дружества и кооперации); видове земеделски кооперации и перспективите за тяхното създаване и функциониране; транзакциите и икономическите резултати; продоволствените ресурси, осигуреност и сигурност; качеството на земеделските продукти и биобезопасността на храните; устойчивото развитие и конкурентоспособността; аграрната политика в България и Общата селскостопанска политика на Европейския съюз – възможности за адаптация.

В специализираните технологични институти на Националния център за аграрни науки и в някои икономически факултети и катедри на университетите и при разработки от дисертации от докторанти са правени също научни изследвания, свързани с икономиката, организацията и управлението на земеделието в конкретни административни райони и стопански структури, с функционирането и управлението на някои земеделски стопанства, с използването на различни видове производствени ресурси, с икономическата ефективност на технологии за отглеждане на различни видове култури и животни. С тези изследвания на базата на извършените анализи са установени важни тенденции в състоянието на конкретните предмети и обекти на изследване и са предлагани решения за преодоляване на негативните състояния или за усъвършенстване на производството, организацията и управлението във всеки отделен случай.

В посочените разработки по обясними причини има малко алтернативи за по-дългосрочно развитие, което се налага от протичащите глобални климатични, технологични, структурни и икономически процеси в света. Напоследък в Института по аграрна икономика към Националния център за аграрни науки са направени изследвания² с малко по-далечен хоризонт. Това

² Вж. *Башев, Хр.* Влияние на Общата селскостопанска политика на Европейския съюз върху устойчивостта на земеделските стопанства в България. - *Икономика и управление на селското стопанство*, 2006, N 5, с. 37-46; *Попов, Р., Ив. Боевски.* Общата селскостопанска политика на ЕС и бъдещето на българските земеделски кооперации. - *Икономика и управление на селското стопанство*, 2006, N 6, с. 1-7; *Кънева, Кр.* Влияние на директните плащания върху възпроизводството на земеделските стопанства. - *Икономика и управление на селското стопанство*, 2006, N 6, с. 28-37; *Анастасова-Чолева, М.* Издръжката на живот на земеделските домакинства при директните плащания от ЕС. - *Икономика и управление на селското стопанство*, 2006, N 6, с. 38-45; *Кънева, Кр., Н. Котева, М. Младенова, В. Хаждиева, М. Анастасова-Чотева, М. Рисина, Хр. Башев.* Развитие на земеделските стопанства в условията на ОСП на ЕС (под печат).

са проучванията за влиянието на Общата селскостопанска политика на Европейския съюз върху земеделието в България, както и за въздействието на тази политика (на директните плащания) върху икономическите резултати на различните по вид и специализация земеделски стопанства и върху тяхната жизнеспособност и устойчивост. Резултатите от тези изследвания са показателни и което е по-важно – разкриват бъдещи състояния.

В Икономическия институт на БАН е планирано изследване на тема “Продоволствените ресурси на Р България в условията на Общата селскостопанска политика на Европейския съюз”.³ Целта му е да предвиди промените, които ще настъпят в бъдеще, в продоволствените ресурси на страната при условията на реализирането на посочената политика. Завършено е и изследване на трудовия потенциал на земеделието в България, в което са посочени методи и средства, които държавното управление в бъдеще може да използва за предотвратяване на кризата в демографските промени в селото и в трудовите ресурси на земеделието.⁴

Насочването на изследванията към бъдещи проблеми, които биха се появили в резултат от глобални природни и интеграционни промени, може да се осъществи по два пътя.

Единият е поръчка за изследвания от съответен държавен орган към специализиран институт или институти на държавата. В повечето случаи по различни причини такива поръчки се дават обикновено не на държавните изследователски институти, които се финансират от бюджета, а на частни организации или на определен, обикновено затворен кръг от служители в министерствата, техните агенции и ведомства, тъй като финансовото им осигуряване от различните програми на ЕС е доста сериозно и получените авторски възнаграждения са многократно по-високи от работните заплати в институтите на БАН или на Националния център за аграрни науки. По този начин се ограничава финансирането на необходимите перспективни научни изследвания в държавните изследователски институти, тъй като те не разполагат с достатъчно средства за такива изследвания. Понякога разработките на ведомствените експерти се разминават с обективната действителност и още повече с бъдещи последствия, поради това, че експертите са зависими служители и тъй като се правят обикновено под методическото ръководство на експерти от други страни, непознаващи конкретната българска действителност. Това води и до сключване на неизгодни за земеделието у нас договори.⁵ Ето защо такива изследвания трябва да се правят от

³ Вж. Русчева, Д., П. Тодоров, С. Грозданова. Продоволствените ресурси на Р България в условията на ОСП на ЕС (изследователски план на ИИ на БАН за 2006-2008 г.).

⁴ Вж. Петков, Л. Трудовият потенциал на земеделието в Р България (под печат в АИ “Проф. М. Дринов”).

⁵ Вж. Вълчев, Н., Л. Петков. Инвестициите в българското земеделие. С.: АИ “Проф. М. Дринов”, 2006, с. 68-69.

независими и неангажирани с управление изследователски научни организации, на които да се възлага поръчка.

Другият път на възлагане е самовъзлагането – от конкретен изследовател или научен колектив в институт на държавата. В този случай разработките могат да бъдат по-солидни от гледна точка на методика и дълбочина на изследването, на аргументация при правенето на съответни изводи за състояния или при определянето и избирането на алтернативи. Финансирането им обаче не може да бъде на необходимото ниво поради твърде бедния бюджет на държавните изследователски институти. А и използването на резултатите от изследването от съответните държавни органи не е гарантирано.

Обективно необходимо е през следващите няколко години научните разработки да се определят и обхванат от перспективна научна област, която по своята същност и съдържание да ги насочи към разрешаване на трайни бъдещи последици в земеделието, предизвикани от глобалните промени. Тя не може да не отчете новите тенденции в изменението на средата и в самото земеделие като човешка дейност.

Няколко са позициите, от които трябва да се изходи при формулирането и определянето на същностното съдържание на научната област за бъдещите приоритетни проблемни изследвания:

Първо, глобализацията на пазарите на земеделските стоки и все по-тясната зависимост помежду им, на които заедно с обективно обусловените промени в цените се проявяват и спекулативни тенденции, засягащи интересите на стотици хиляди производители, търговци и потребители. Типичен пример е рязкото покачване на калкулативните и продажните цени на земеделските продукти в България през 2007 г., след като тя стана член на Европейския съюз под влияние на цените в Съюза и на световния пазар. Поводът беше сушата, която обаче не засегна цялата територия на страната.

Второ, бъдещите промени в Общата селскостопанска политика на ЕС. Известно е, че от една страна, по нея има разногласия между самите страни-членки. От друга страна, съществуват противоречия по субсидирането на фермерите и митническата политика между Световната търговска организация, САЩ, Канада, както и самия Европейски съюз. Постепенно се налагат по-либерални подходи в организацията и използването на пазарите, в резултат на което конкурентоспособността на по-малките ферми намалява или някои от тях се разоряват поради финансов фалит.

Трето, промените, които ще настъпят на пазарите за земеделски стоки извън Европейския съюз. Това са организациите на страните от ЦЕФТА и ЕАСТ, в които България членува, както и пазарите на държавите, с които има сключени двустранни търговски и други споразумения – Турция, Македония, Литва, Естония, Хърватия, Израел, Латвия, Албания, Сърбия, Черна гора, Молдова, Босна и Херцеговина, Армения и Грузия. Не бива да се изпускат и влиянията на промените в пазарите за земеделски стоки на страни от

географски райони, с които в минали времена България е търгувала успешно – Русия, Украйна, Казахстан, Беларус, страните от Близкия и Далечния изток и Северна Африка, Латинска и Южна Америка. Сключването на двустранни споразумения ще се наложи от обективни обстоятелства. С някои от тези страни на ниво бизнес-структури и сега се правят търговски сделки със земеделски стоки, въпреки че няма сключени междудържавни споразумения.

Четвърто, промените в климата – затоплянето на Земята и последиците от него. Влиянията на тези промени, ако ще стават закономерно обусловено и регулярно, може би ще се окажат най-радикални и с най-големи последици за земеделското производство поради неговите две специфични особености в това направление – биологичния му характер и силната му зависимост от природните условия за производство.

Пето, засилените увреждания на околната природна среда у нас в резултат от прилагане на примитивни технологии за производство от стотиците хиляди дребни земеделски стопанства, разполагащи с маломерни и разпръснати парчета земя, с неквалифицирана работна ръка и невъзможност да използват съвременна техника.

Така изложените изходни позиции, които отразяват обективно протичащите явления във външната среда, съпътстваща земеделското производство, ограничават и определят характера и съдържанието на научната област за бъдещи научни приоритетни изследвания. Тя може да се формулира така: *“Интеграция, конкурентоспособност и устойчиво развитие на земеделието в България”*.

Бъдещите приоритетни изследвания във формулираната научна област биха могли да се съсредоточат в няколко научни направления:

1. *“Глобализация, интеграция и устойчиво развитие на земеделието в България”*. Актуалността и значимостта на това научно направление за изследвания се определя от протичащата глобална интеграция в производството и търговията на храни в света на фона на демографския взрив. В земеделието и хранителната промишленост се изгражда и действа “система за серийно производство, предназначена за масовия потребител”. Прилагат се технологии за евтино, обемно и еднообразно производство. Малък брой транснационални компании, интегрирани по вертикала, контролират производството, преработката и търговията с хранителни продукти. Тяхната ниша непрекъснато се разширява. Според ФАО през 1980-2001 г. пет от най-големите вериги за хранителни продукти са увеличили броя на страните, в които са се настанили, над два пъти и половина. Политиката, която провежда Световната търговска организация, улеснява глобализирането в това направление. България в една или друга степен е и ще бъде засегната от тези процеси поради отвореността на нейната икономика. Членството в Европейския съюз би могло да бъде известна бариера чрез прилагането на Общата селскостопанска политика. В бъдеще протичащите процеси ще са с неопределен характер, тъй като факторите, които ги обуславят, трудно се поддават на оценка. Налице е

За някои перспективни научни направления и проблеми в изследванията...

обаче тенденция към замяна на защитната функция на Общата селскостопанска политика на Европейския съюз с политика на подпомагане на фермерите чрез преки субсидии, които е много вероятно в бъдеще да претърпят редукия. За новоприетите страни тези плащания в началния период са по-малки. За дребните и средните стопанства в България те няма да играят съществена роля през първите години на членството.

Бъдещи научни изследвания би трябвало да дадат редица отговори, свързани с промените в глобализацията и интеграцията на пазарите на земеделски стоки и което е по-важно – с последствията от тези промени.

Каква е вероятността българското земеделие да се повлияе по-съществено от посочените процеси? Какви ще са характерът (видът), посоката и силата на тяхното влияние? Кои земеделски производства биха били засегнати? Ще окажат ли те влияние върху конкурентоспособността на земеделските стопанства и върху резултатите на земеделието като цяло? Има ли вероятност да засегнат и устойчивото развитие на структурно и национално земеделско ниво, т.е. освен върху ефективността на производството да повлияят върху жизнения стандарт на производителите и върху околната среда? Ако се разкрият негативни влияния, как може да се намалява тяхната сила или как да се елиминират? Ако се разкрият влияния в положителна посока, как да се затвърдят? Може ли интеграцията на земеделските стопанства с преработката и реализацията чрез коопериране или чрез друг тип сдружаване да противодейства на глобалните процеси? Необходимо ли е българската държава да има създаден свой аграрно-промишлен комплекс, който да увеличи защитните сили на земеделските стопанства и на структурите, свързани с тях? Как да стане това реалност при определените условия? Каква може да е ролята на участието на земеделските стопанства в клъстери от различен тип на регионално и национално ниво? Възможно ли ще е интегрирането на дейността на висши сдружения на земеделски производители от различни страни с оглед постигане на по-голяма конкурентоспособност на произвежданите земеделски стоки на европейския и на световния пазар? Трябва ли българската държава да има и своя вътрешна извън тази на Европейския съюз аграрна политика за защита и подпомагане на земеделските производители с цел повишаване на устойчивостта на техните стопанства и може ли такава политика да бъде защитена в Европейската комисия? И ако е възможно да бъде защитена, какви инструменти да се използват за нейната реализация?

В това научно направление трябва да се включат и изследвания, свързани с промените в политиката на организациите ЦЕФТА и ЕАСТ, а също не и на Черноморската икономическа зона, както и на техните страни-членки. При изследванията на тези промени е необходимо да се разкриват влияния върху българското земеделие, в резултат от което да се предлагат политики и инструменти за по-ефективно българско участие.

Може да се организират и изследвания, които да разкриват предимства или недостатъци на бъдеща търговия със земеделски стоки със страни от

Западните Балкани, ОНД, Близкия и Средния изток, Северна Африка и Латинска Америка. На базата на това да се очертават перспективи за търговски връзки. Важността на тези изследвания се обуславят от необходимостта в условията на глобалните търговски промени страната да има и свои диверсификационни алтернативи за двустранни и многостранни търговски споразумения.

2. *“Промени в климата и устойчиво развитие на земеделието”*. Измененията в климата, предизвикани от глобалното затопляне на планетата (парниковия ефект), вече се проявяват отчетливо. През последното десетилетие на няколко пъти и особено през 2007 г. климатичните фактори оказаха неблагоприятно влияние върху земеделското производство в България – поразени от сушата за пръв път са едновременно и пролетните, и есенните култури. Засегнати са икономическите устои на много земеделски стопанства - най-силно на тези, които произвеждат за пазара. Много от тях без външна намеса са пред фалит.

Изхождайки от пазарния характер на земеделските стопанства и от изискванията на икономическото им развитие, научните изследвания в това направление ще трябва да дадат отговор на редица въпроси:

Има ли заплахи за конкурентоспособността и в кои нейни вътрешни страни, ако неблагоприятните климатични фактори продължават своите промени в същата степен, посока и честота? Ако има, ще се наложат ли структурни промени в земеделското производство по посока на неговата производствена ориентация, специализация и дори концентрация? Какви ще са икономическите резултати, ако се въвеждат сухоустойчиви култури и сортове или ако вместо традиционните технологии се прилагат ресурсно-икономични? Поставят ли се под въпрос хранителните баланси на страната, нейната продоволствена осигуреност и сигурност? Недостатъчното производство на фуражи ще заплаши ли животновъдството, а на хранителни продукти поставя ли под заплаха преработващата промишленост? Няма ли този недостиг да предизвика дебалансиране на пазара, скок на цените и спекула? Ще се отразили ли това на жизнения стандарт на населението? Вместо структурни промени в производството не трябва ли да се възстанови националната напоителна система, която е с капацитет над 12.5 млн. дка и може да ликвидира неблагоприятното въздействие на сушата върху земеделското производство, а използването на язовирите за напояване ще премахне опасността от наводнения? Какви ресурси ще са необходими тогава и за колко време може да се осъществи?

На фона на използваните примитивни начини за отстраняване (изгаряне) на растителните остатъци в стърнищата и в реколтираните царевични и слънчогледови площи в дребните стопанства, разполагащи с маломерни и пръснати на големи разстояния парчета обработваема земя в съседство с гори, засушаването създава условия за възникване на горски пожари. Те унищожават флората и фауната, както и биологичното равновесие, замърсяват въздуха. Необработваемата земя, която заема над 30% от

годната за обработване, също е обект на пожари, преминаващи в горите. По сведения на Министерството на земеделието и продоволствието само през 2007 г. пожарите са унищожили 340 хил. дка гори. Едрото арендно земеделие пък поради неговите икономически мотиви и законодателно регламентиране в България води до неагрономическо използване на земята, което намалява плодородието на почвата, а в определена степен влошава и биологичното равновесие. В това направление стои с острота въпросът за намаляване на предпоставките за посочените увреждания на околната среда чрез уголемяване на парцелите обработваема земя и на земеделските стопанства, което създава условия за прилагане на съвременни природосъобразни технологии. Такова уедряване обаче ще среща силни противодействия – абсолютната свобода на всеки собственик да се разпорежда с притежаваната земя независимо от обществения интерес и това, че бедният собственик на парче земя го приема за натурално продоволствено снабдяване извън пазара, което има нужда от финансови средства. Комасацията и концентрацията при сегашните поземлени, икономически и нормативно-институционални условия са невъзможни. Изследванията на този проблем трябва да посочат начините и инструментите за това, заложи в една специфична поземлена и организационна държавна и регионална регулативна политика, в основата на която да се заложи стимулът и фискът.

В същото научно направление може да се отнесат и изследванията, даващи отговор на въпроса каква външнотърговска политика ще е адекватна на глобалните промени в климата и в условията за земеделско производство? Как промяната в тази политика може да се реализира при членството на страната в Европейския съюз и при условията на вече сключени дългосрочни търговски споразумения със страни от други икономически общности и извън тях?

3. *“Икономически и социални последици в земеделието от приложението на Общата селскостопанска политика на Европейския съюз”*. Безспорно е, че членството на България в ЕС и прилагането на неговата Обща селскостопанска политика чрез сключените договорености в областта на земеделието ще оказва влияние върху икономическото и социалното положение на земеделските производители. С най-голямо влияние ще са договореностите за производствените квоти и за субсидираните плащания. Те ще въздействат и върху структурата на земеделското производство.

Известно е, че в България има подходящи условия за отглеждане на повечето от земеделските култури и видове животни. Научните изследвания трябва да дадат отговори на редица въпроси, които ще са последствия от договореностите за производствените квоти за подпомагане и за размера на плащанията (подпомаганята).

Ще осигурят ли договорените производствени квоти и бъдещи такива по-пълно използване на земята при наличните природни условия и производствени ресурси? Ще стимулират ли онази специализация и производствена ориентация, позволяваща постигането на конкурентоспособност? Дали ще

осигурят условия за създаването на сигурен и постоянен поминък на населението в селските райони? Ще спомогнат ли за осигуряване на продоволствие за населението в страната от местно производство? При какви условия на договореностите може да се произвежда извън квотите за подпомагане с оглед интереси извън Европейския съюз?

Договорените размери на директните плащания и промяната в тях през следващи периоди също налагат научни изследвания в определена посока. Те трябва да установят в каква степен директните плащания ще увеличат доходите в различните по размер и специализация земеделски стопанства и ще повлияят върху жизнения стандарт на заетите в тях. Ще спомогнат ли за повишаване на конкурентоспособността и за устойчиво развитие на стопанствата? Ако се установят несъответствия, как биха могли да се премахнат? Продължителното прилагане на субсидирането по договорения начин няма ли да промени мотивацията на земеделските производители и да доведе до производствена ориентация, която да се разминава с интересите на държавата и обществото през следващия период?

Научните изследвания трябва да бъдат насочени към очертаващите се тенденции в развитието на Общата селскостопанска политикана Европейския съюз и да дават изпреварващи решения по възникващи проблеми, засягащи интересите на България.

Възможностите на науката да определя и изследва приоритетни проблеми, с които да дава обоснована основа за вземане и изпълнение на стратегически управленски решения в земеделието на национално ниво, е гаранция за успешното му развитие в съответна външна среда, която непрекъснато и интензивно ще се променя в бъдеще. Това обаче зависи от способността на научните звена. При сегашната организация, финансиране и кадрово осигуряване на научните изследвания стабилност е невъзможна. Затова успоредно с усъвършенстване на планирането и възлагането на изследванията е необходимо съществено подобряване на организацията, финансирането и кадровото осигуряване на научните държавни институции. Необходимо е увеличаване на средствата от бюджета за научни изследвания и спиране на рестриктивната държавна политика в това направление.

Страните в света, които отделят най-много средства (относителен дял в държавните им бюджети), имат силна наука, високи технологични постижения и на тази основа завидни икономически и социални резултати. България не може да прави изключение от глобалния процес на формиране на икономика на знанието. В противен случай ще остане в групата на слабо развитите страни в областта на земеделието.

3.VII.2007 г.